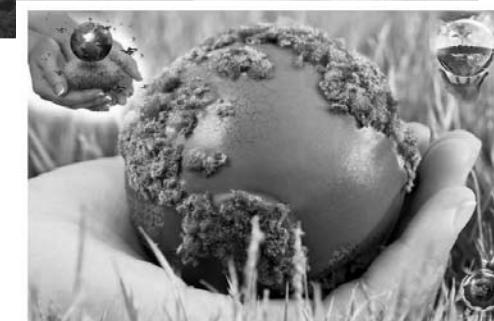

Insan hayatı, heyvanların hayatı, ətraf mühit - ümumiyyətlə, canlı-cənsiz ələm birləşərək bir zəncir yaradır. Ekosistemdə yaşamaq üçün bir-birinə ehtiyac duyan müxtəlif həyat tərzləri və canlı növləri var. Əger zənciri təşkil edən halqların birində qırılma varsa, bundan bütün sistem zərər görür. Təbiət müxtəlif tarazlıqlara əsaslanır və insanlarla ətraf mühit arasındaki əlaqə təbiətin ən böyük tarazlıqlarından biridir.

Ekosistem, canlıların ve onları əhatə edən cansız mühitin kontaktı nəticəsində formalaşır. Ekosistem davamlı ekoloji sistemdir və təbii mühitimiz də ekosistemin bir hissəsidir. Təbii mühit, insan əli ilə yaradılmış və özbaşına meydana gelən mühitdir. Ekosistem, heyvanların və ya bitkilərin hava, torpaq və ya gürneşlənən təmasından yaranır. Biz insanlar bu tarazlıqda doğuldumuz üçün, əslində, necə müükəmməl bir sistemlə əhatə olunduğumuzu dərk etməyə bilərik. Halbuki qurulan bu tarazlıq əslində təbiət möcüzələrinin ən böyük sübutudur.

Ekosistemi təşkil edən halqlar da özlündə iki hissəyə bölünür - quru ekosistemi və su ekosistemi. Quru ekosisteminə meşələr, dağlar, düzənliliklər, dərələr, mağaralar və s. kimi yerlər daxildir. Su ekosistemi isə düzü və ya şirin sudan ibarət ekosistemlərə ve-

İnsan ekosistemi necə məhv edir?

riplen addır. Məsələn, dənizlər, bataqlıqlar, okeanlar və çaylar su ekosistemlərinə nümunədir. Hətta kiçik bir gölməçə də su ekosistemi dərələr, dağlar, düzənliliklər, dərələr, mağaralar və s. kimi yerlər daxildir. Su ekosistemi isə düzü və ya şirin sudan ibarət ekosistemlərə ve-

hitdə istifadəyə yararlı suyun miqdarı azalır və bununla da bütün tarazlıq pozulur.

Ekosistemdə müşahidə edilən problemlərin mənfi təsirini canlılar üzərində müşahidə edirik. Ekosistemdə fiziki və ya kimyəvi şəraitdə baş verən dəyişikliklər canlıların sağ qalmasına səbəb olur. Bəziləri pozulan tarazlıqla uyğunlaş-

sənayesini təmin etmək üçün daha çox suya ehtiyac duyulur, bu da da-ha dərin quyuların qazılmasına və ya suyun daha uzaq yerlərdən daşınmasına və beləcə yer altının aşınmasına səbəb olur.

Şəhər əhalisinin əhatə dairəsinin artırılması bitki örtüyünün azalması deməkdir,

bilsə də, bəziləri bu dəyişikliyə tab gətirə bilir və nəslü tükənir.

Ekosistem canlıların gözlənilməz ölümü, təbii fəlakətlər və ya insandan qaynaqlanan səbəblər nəticəsində pozula bilər. Məsələn, Vyetnam mühərəbi zamanı yamyaşıl məşələrin bombalanması bir çox canlıların yaşayış yerlərinin itirilməsinə səbəb oldu. Eləcə də müxtəlif ölkələrdə baş verən meşə yanğınları da minlərlə canlıların məhvini getirib çıxardı. O cümlədən, sənayenin inkişafı adı ilə ağacların və bitki örtüyünün məhv edilməsi, torpaqlardan istifadə üsulunun zərərlə olması, asfaltlanmış ərazilərin genişləndiriləsi ekosistemə böyük ziyan vurur. Bütün bunlar tekçə torpağın ekologiyasına deyil, həm də su balansına təsir göstərir. Urbanizasiya ilə elaqədar olaraq, şəhər əhalisini və

bu isə bitkilərin atmosferə buraxıldığı su buxarının miqdarının azalması deməkdir. Bundan əlavə, yeraltı suların çirkənməsi şəhər yollarında buzları əritmək üçün istifadə edilən duzun drenaj sisteminə axması ilə baş verir.

İnsan əli ilə təbiətin nece məhv edildiyini görə bilmək üçün dönyanın istənilən nöqtəsinə baxmaq kifayətdir. Son 1000 il ərzində insanların torpaq, suya və havaya təsiri, məşələrin qırılması, torpaqların asfaltlaşdırılması, yanğınlar törədilməsi təbiətə bərpa olmamış olmayan zərərlər vurub. Bu cür problemlər, son illər dönyada əhali artımı və urbanizasiya ilə kulminasiya nöqtəsinə çatdırı-

ı. İnsanların yaratdığı istixana qazları və buna bağlı olaraq baş verən iqlim dəyişikliyi, bitki örtüyü, orqanizmlər və heyvanlar üzə-

rində təsiri nəticəsində sağ qalmaq uğrunda amansız mübarizə gedir. Əfsus ki, bir çox insanlar ekoloji tarazlığın həyatımızda oynadığı əhəmiyyəti bilmir, bir plastik butulkanın və ya bir polietilen torbanın torpaqda 1000 il eri-mediyyindən xəbərsizdir. Biz bu gün yaşamaq üçün təbiəti məhv edirik, lakin unuduruk ki sabah yaşamaq üçün normal ekologiya olmayıcaq.

Dünyanı ekoloji cəhətdən daha təmiz saxlamaq mümkündür. Bunun üçün bütün dünya əhalisi on azi primitiv ekoloji savadlılığı yiyələnməlidir. Məsələn, kanalizasiya suları və kənd təsərrüfatı suları göllərdə və çaylarda uzun müddət qalara yosunların artmasına səbəb olur, lakin bu yosunların böyüməsinin günəş işığının qarşısını aldığı, suda oksigeni azaldığını, gölməçədə yaşayış su canlılarının öldürdüyüünü çıxumuz bilmirik. Yaxud, həddindən artıq balıq ovu su-dakı biomüxtəlifliyin itməsinə, bəzi balıq növlərinin kürə tökmədən ovlanması nəslinin kəsilməsinə səbəb olur. Həmçinin, kənd təsərrüfatı sahəsində istifadə edilən gübrələrin həddindən artıq olması torpağa və suya nə qədər zərər verir, əksər fermer bunun fərqliyə deyil. Yuyunarkən, qab yuyarkən axıtdığımız içməli suyun hər daması bəşəriyyət üçün hansı dəyərər sahibdir, bunu da bilmirik. Elektrik enerjisindən istifadə edərkən qənaət etməməyimiz ekologiyaya necə zərər verir, fərqində deyilik.

1927-1987-ci illər arasında Yer kürəsinin

Lale Mehrali